

Agro is een industrie van de dood

Van necro-industrie naar een pan-ecologische landbouw

Inleiding	1
Manifest voor een levend landbouw netwerk	4
1. Diagnose: een necro-industriële sector	5
2. De drie ecologieën als uitbreiding van het universele	6
3. Onderwijs: de basis voor verandering	8
4. Economische en politieke hervormingen	13
5. Publieke bewustwording en participatie	14
6. Het nieuwe agronetwerk	16
7. Epistemologische revolutie: een filosofische beschouwing	18
8. Pan-ecologisch beheer: een nieuwe logica voor landbouw en leven	21
Een persoonlijke noot	23
Over johannes bongers	24
Oproep aan de lezer	24

Inleiding

De mentale aantasting en de sociale verdwazing in het massamediale en politieke landschap – in Nederland en wereldwijd – hebben de derde ecologie, die van het leven en de leefomgeving, over de rand van de afgrond geduwd. Zoals door sociale technologie de menselijke geest wordt geëxploiteerd en de collectieve energie en potenties uit gemeenschappen worden geogst, wordt in de landbouw het leven uit de dieren gezogen, de aarde tot monocultuur verlaagd en van haar rijkdommen beroofd. Geestdodende homogenisering van gewassen en landschappen strekt zich uit tot ver over de horizon.

In Nederland zijn de 'natuur', en de landbouw in het bijzonder, na decennia verwaarlozing en een recentere radicaal-rechtse machtswisseling definitief tot

instrumenteel-rationele objecten gedegradeerd. Ook elders wordt de leefomgeving zonder omkijken geofferd aan kapitaal en geopolitieke belangen. 50 % van de oppervlakte van Nederland bestaat uit landbouwgrond die benodigd is voor vee en veevoeder. En nog eens 30% van Nederland is nodig om buitenlands veevoeder voor binnenlands gebruik te produceren. Dat wil zeggen dat bijna de oppervlakte van Nederland nodig is om het vee in Nederland te voederen. En dat vee wordt dan voor bijna 85% naar het buitenland geëxporteerd. Bent u er nog?

Om deze hopeloze Nederlandse situatie te doorgronden is een dik boekwerk nodig omdat dit gedurende decennia heeft kunnen ontstaan; de periode waarin onder het kapitalisme alle menselijke activiteit is gekanteld naar een extractieve praktijk die volledig is vastgelopen en waar nu de gehele samenleving onder te lijden heeft.

In deze introductie wil ik direct vermelden dat het wetenschappers en kunstenaars zijn, en vooral filosofen, die ons al vroeg op een andere omgang hebben gewezen en de huidige onderliggende structuren van ecologie en landbouw aan de oppervlakte hebben gebracht. Voor onszelf begon dit met Jakob von Uexküll, die in 1934 het *Umwelt*-begrip introduceerde, later omgevormd tot het Duitstalige begrip 'milieu'. Von Uexküll, theoretisch bioloog, toonde aan dat ieder organisme in een eigen tijdruimtelijke *Umwelt* leeft en dat organismen hun *Umwelt* zowel functioneel als perceptueel vormgeven. Er is daarom dus niet één gedeelde *Umwelt* - niet een enkel milieu zeggend – waarin alle organismen samenleven, maar een veelheid aan unieke *Umwelten*, sommige al honderden miljoenen jaren oud, die op elkaar inwerken, naast elkaar bestaan en door elkaar heen leven.

De mens probeert nu alle *Umwelten* van alle organismen te bezetten en te exploreren. Van het diepste van de aarde tot voorbij de maan moet diens *Umwelt* zich tot in het universum uitstrekken, als we op de machtsfantasieën van de techmoguls moeten vertrouwen. Vroege ecologische filosofen als Spinoza, von Humboldt en Thoreau en schrijvers als Goethe werden in de 20e eeuw opgevolgd door kunstenaars als Hans Haacke en Joseph Beuys. Zij hebben ons vanaf de jaren 60 van de vorige eeuw diep doordrongen van het feit dat het persoonlijke artistiek-politiek is en dat het bouwen aan de diverse vormen van samenhang een diep menselijke kwaliteit is. *Kunst = Leven* en *Kunst = Kapitaal*. Ieder mens bezit het vermogen – wanneer het haar is gegeven – om vorm te geven aan het eigen leven en aan de wereld: “Ieder mens is een kunstenaar”, zei Joseph Beuys.

Dat handelingsvermogen, en de uniekheid van het anders-zijn van ieder individu, staat door het huwelijk van technologie, staat en kapitaal steeds verder onder druk. De menselijke psyche, het collectief en de leefomgeving – het *mi-lieu* (hetgeen in het midden-ligt) – worden beïnvloed door dezelfde gelijkschakelende krachten. Daartegen verzet ik mij via mijn werk met Boolean Works en met dit manifest, nu in het bijzonder met betrekking tot de vormgeving van de landbouw in Nederland.

Politiek vacuüm

De links-groene politiek die de leefomgeving zegt te dienen is haar basis kwijt. Door de breuk die zij zelf mee heeft helpen veroorzaken tussen mens, maatschappij en milieu, ontbreekt haar nu een missie, een strategie en de kennis om de derde ecologie – die van de leefomgeving – voorop te zetten. Steeds meer belangenorganisaties richten zich op de leefomgeving, maar missen het besef hoezeer deze los is geraakt van de eerste en tweede ecologie: die van de menselijke psyche en die van het sociale. Alleen als deze drie opnieuw in samenhang worden gebracht, heeft het menselijk leven op aarde nog toekomst. Nu bevinden we ons in een impasse.

Om uit deze impasse te breken en nieuw bij te dragen aan de noodzakelijke transitie in de landbouw, is dit manifest geschreven. In plaats van lege woorden en holle begrippen rond te pompen via de massamedia – inspelend op een ongearticuleerd verlangen dat in iedere mens leeft – beginnen we dit manifest niet aan de bovenkant, bij theorie en beleid, maar aan de onderkant. In de modder. Daar waar nog maar één ding waarde heeft en dat de agro-industrie draaiende houdt: kapitaal.

De transitie van de landbouwsector

De transitie waarvoor de Nederlandse landbouw is gesteld is kostbaar. Vraag is of deze door de consument (de belastingbetaler) moet worden opgebracht. In 2022, toen in Nederland het debat hoog opliep, en zelfs gewelddadig werd, waardoor de verhoudingen in de sector in één klap duidelijk werden, was er kort de politieke overtuiging dat spelers in deze industrie aan de transitie zouden moeten bijdragen. Wat is er van deze overtuiging overgebleven? Niets. De burgers maken zich weer druk over het doden van stierkalfjes of over het aanbrengen van oormerken en het weghalen van kalfjes, terwijl de ware agrokapitalisten er onzichtbaar via de achterdeur met tientallen miljarden euro's vandoor gaan. De burgers en kleine boeren, voor zover die nog bestaan, betalen de rekening. Laten we voordat we naar het manifest gaan eens goed kijken hoe de sector is gekapitaliseerd.

Het kapitaal klotst gierend uit de mestputten

In 2022 waren de agro-industrieel ondernemers Piet Bakker met een persoonlijk vermogen van 110 miljoen (M), Hans Buys (110 M), Kees, Robert en Suzanne Liet (135 M), Jan Anker (145 M), Bart van der Meer (150 M), Gerjhan Roerink (150 M), Eddie Perdok (175 M), Rien en Pierre Leeyen (190 M, met nertsen), Aldo van der Laan (190 M), Huib van de Vecht (200 M), Joop van Loon (205 M), Lex van Hessen (210 M), Broers Zijerveld (240 M), Jack Hazenbroek (250 M), Frank van Stipdonk (255 M), Marc en Addy van Rooi (290 M), Jaap Vreugdenhil (295 M), Familie Zandbergen (300 M), Erik van Loon (435 M), Familie Hoogtweegt (500 M), Bert van den Brink (600 M), Familie Van der Lely (700 M), Familie Van Drie (1.1 miljard), Familie De Heus (1.6 miljard) en Wijnand Pon (2,2 miljard) persoonlijk goed voor minstens €11.000.000.000. Dat vermogen wordt in 2025 geschat

op 13,5 miljard. Deze opsomming betreft alleen agro-miljonairs met een vermogen boven de €100 miljoen. Het aantal agro-industriëlen met een vermogen tussen de €1.000.000 en 100 miljoen, wat al een gigantisch vermogen is, wordt geschat op tussen de 5000 en 10.000 ondernemers.

Bovenstaand betreft alleen het persoonlijk vermogen. De totale geschatte waarde van de grote Nederlandse agro-ondernemingen, of buitenlandse met het Nederlands aandeel, bedraagt ongeveer €50 miljard. Denk daarbij aan Royal Friesland Campina, Vion Food Group of de landbouw divisie van de Rabobank, Ahold, Unilever etc.

In de sector klotst het kapitaal dus uit de gierputten; het is als de grootste vervuiler en vernietiger de meest perverse industrie die het kapitalisme heeft mogelijk gemaakt, buiten het militair-industrieel en sociaal-technologisch complex. Het kapitaal in deze necro-industrie wordt door het *verwerken* van levende organismen geaggregeerd en gecumuleerd. Laten we daarom niet meer over 'boeren' spreken – of over 'een stukje vlees' want dat is allemaal 'journalistentaal', de verhulling van een industriële sector die per dag 1.750.000 levende wezens tot grondstof verwerkt. En die de Nederlandse velden hebben uitgeput. Er is geen vogel en zelfs geen koe meer te bekennen. Boeren zijn agro-industriëlen geworden en hun boerenzakdoek, afgeknipte spijkerbroek en plat praten een camouflage van de ware aard van de industrie van de dood.

Manifest voor een levensvatbaar agrarisch netwerk

Van necro-industrie naar het beheer van de drie ecologieën

Inleiding

De agro-industrie zoals wij die kennen, heeft zichzelf ontwikkeld tot een necro-industrie, een systeem dat zich richt op de vernietiging van dieren, ecosystemen en gemeenschappen. Dit is geen pervertering van het kapitalisme, maar de puurste uitdrukking van wat ik doods-techniek noem. Dit systeem exploiteert de dood: van de miljoenen dieren die dagelijks worden geslacht tot de monoculturen die biodiversiteit vernietigen. Het wordt ondersteund door een netwerk van kapitaalverschaffers, infrastructuur-aanbieders, technologiebedrijven en onderwijsinstellingen die amorele groei en winst najagen zonder oog voor de ecologische, sociale en psychische kosten. Deze industrie, gedomineerd door grote spelers en beschermd door politieke en economische macht, heeft de morele en ecologische opdracht verloren waarvoor landbouw ooit stond: het in stand houden en verzorgen van leven en het in cultuur brengen van gewassen.

Dit manifest, ontwikkeld voor SOOOS.org, Gemeente Nieuwe IJssel (nieuwelijssel.nl), ANDSTERDAM.nl en voor technotlogy.com, is een oproep tot een radicale herziening. Het pleit voor een epistemologische revolutie en een transitie naar een levensvatbaar netwerk dat de drie ecologieën – psyche, sociaal, en milieu – respecteert en versterkt.

Ik eindig dit manifest met een persoonlijke toelichting.

1. Diagnose: een necro-industriële sector

De agro-industrie is geen neutraal economisch systeem, maar een necro-industrie – een doods-systeem dat niet alleen leven exploiteert, maar dit systematisch vernietigt om winst te genereren. Het is nu een sector waarin ecologie en ethiek volledig zijn ondergeschikt gemaakt aan kapitaalaccumulatie, met verwoestende gevolgen voor dieren, ecosystemen en menselijke samenlevingen.

- **Massale exploitatie van levende wezens**

Elke dag sterven in Nederland 1.750.000 levende wezens voor de vleesproductie. Dit is geen bijproduct van een noodzakelijk voedselsysteem, maar een door en door geplande, industrieel georganiseerde slachtmachine die efficiëntie en schaalvergroting boven alles stelt. Dieren worden gereduceerd tot productie-eenheden, hun levensomstandigheden geoptimaliseerd voor groeisnelheid en slachtgewicht. Dit leidt tot maximale uitbuiting binnen een minimale tijdspanne, een productieproces waarin lijden geen betekenis heeft, omdat betekenis in deze sector slechts als economische waarde wordt erkend.

- **Uitputting van ecosystemen**

Wat ooit landbouwgrond was, is geworden tot een gecontroleerd extractiesysteem, waar bodem, water en lucht niet langer gezien worden als levende systemen, maar als inputfactoren die beheerd en gemanipuleerd kunnen worden. De drang naar productiviteit heeft geleid tot de overheersing van monoculturen, ecosystemen die zo steriel mogelijk worden gehouden om de opbrengst per hectare te maximaliseren. Dit heeft desastreuze gevolgen voor biodiversiteit, bodemleven en waterkwaliteit. Waar de bodem een rijk en levend organisme zou moeten zijn, is hij nu een dode matrix waarin planten kunstmatig in leven worden gehouden door synthetische meststoffen en pesticiden.

- **Amoreel bestuur**

De agro-industrie opereert onder de logica van kapitaal en technologie, waarbij elke beslissing wordt genomen op basis van kostenbesparing en winstmaximalisatie. De toekomst van landbouw, ecosystemen en boeren zelf is daaraan ondergeschikt. Dit amorele karakter is niet het resultaat van een ‘falen’ van de sector, maar haar

kernmechanisme. De industrie laat zien hoe kapitaal zich autonoom ontwikkelt zonder dat er enige ethische of ecologische rem wordt ingebouwd. De gevolgen zijn bekend: uitstervende soorten, vergiftigde bodems, gezondheids crises en een klimaat in crisis. Maar zolang de winstgevendheid intact blijft, wordt elk probleem verschoven naar toekomstige generaties.

- **Intimidatie van tegenstanders**

Elke vorm van maatschappelijk verzet tegen deze destructieve praktijk wordt actief onderdrukt. Activisten, wetenschappers en boeren die zich uitspreken tegen de agro-industrie worden geconfronteerd met een complex van lobby's, juridische dwang en geweld. Rechtszaken worden aangespannen tegen klimaatactivisten, protesten worden met politiegeweld bestreden en mediacampagnes zorgen ervoor dat de publieke opinie wordt gestuurd richting acceptatie van de status quo. De agro-industrie heeft niet alleen economische macht, maar ook een gedisciplineerd propagandasysteem dat critici demoniseert, verdacht maakt en monddood probeert te maken.

- **Politieke verwevenheid**

Het necro-industrieel complex functioneert niet in een vacuüm. Het wordt politiek gedragen door partijen en belangengroepen die de destructieve landbouwmodellen legitimeren en beschermen. In Nederland hebben proto-fascistische partijen zoals de PVV en lobbyorganisaties zoals BBB zich als handlangers van deze industrie opgesteld. Ze hanteren een retoriek van boerenvrijheid, terwijl ze in werkelijkheid slechts de belangen van de grootindustrie beschermen. Beleidsmaatregelen – van stikstofreductie tot dierenwelzijn – worden systematisch gesaboteerd of herzien in het voordeel van de agro-industrie. Deze verwevenheid maakt een transitie naar ecologisch verantwoorde landbouw niet alleen een kwestie van wetenschap of economie, maar ook van politieke strijd.

Conclusie: een systeem gebouwd op de dood

De agro-industrie zoals die nu bestaat is niet 'inefficiënt', 'onethisch' of 'te verbeteren'. Ze is ontworpen als een necro-industrie – een systeem dat dood produceert als kernfunctie, niet als neveneffect. Elke poging om de sector te hervormen zonder dit fundament te erkennen, faalt. Er is geen duurzame landbouw mogelijk zonder een radicale breuk met de huidige landbouwlogica. Dat betekent niet simpelweg ander beleid of andere productiemethoden, maar een nieuwe definitie van wat landbouw is, hoe het functioneert en wie erover beslist.

2. De drie ecologieën als uitbreiding van het universele

De landbouw zoals die nu functioneert, is gebaseerd op een model van extractie, vervreemding en destructie. Dit model behandelt land, dieren en mensen als losse, instrumentele componenten binnen een productieketen die gericht is op maximalisatie van output en winst. Het resultaat is een systeem waarin de bodem wordt uitgeput, gemeenschappen worden ontworcht en de relatie van de mens met voedsel wordt gereduceerd tot een transactie. Om een werkelijk duurzame transitie te maken, is een totale heroriëntatie nodig, waarin landbouw niet langer wordt beschouwd als een geïsoleerde sector, maar als een integraal onderdeel van bredere ecologische en sociale verbanden. Dit kan door de Drie Ecologieën als uitgangspunt van 'beheer' te nemen: de samenhang tussen de ecologie van de psyche, de sociale ecologie en de ecologie van de leefomgeving. Er is niet één ecologie, een universele, maar er zijn vele ecologieën; de drie ecologieën echter zijn verenigd omdat ze lijden onder hetzelfde regime. Dit regime is erop gericht om de samenhang te verbreken, de diversiteit terug te brengen, en daarvoor in de plaats een homogene – dode – leefwereld te scheppen.

- **Psyche: landbouw als bron van welzijn, niet van vervreemding**

De manier waarop landbouw wordt georganiseerd, heeft niet alleen ecologische, maar ook psychologische gevolgen. De huidige agro-industrie versterkt een gesloten, defensieve cultuur, waarin alles wat vreemd of afwijkend is, wordt buitengesloten. Dit komt voort uit een mentale monocultuur, waarin landbouw wordt gezien als een puur economisch proces, gescheiden van bredere culturele en ecologische verbanden.

Een gezonde landbouw zou juist mentale diversiteit moeten voeden, door de relatie tussen mens, omgeving en voedselproductie te herstellen. Dit betekent een cultuur waarin boeren niet langer als functionarissen van een extractiesysteem worden gezien, maar als verzorgers van levende systemen. Het betekent ook een einde aan de geestelijke verschraling die voortkomt uit de hypermechanisering en de economische afhankelijkheid van een sector die mensen geen ruimte geeft om vrij te denken of anders te handelen.

- **Sociaal: een democratische landbouw, geen feodale constructie**

De agro-industrie schept een illusie van gemeenschap, maar in werkelijkheid wordt de sector gekenmerkt door machtsconcentratie en sociale ongelijkheid. De 'boerenopstanden' die politiek en media domineren, worden vaak uitgevoerd door een kleine, luidruchtige minderheid van boeren die in werkelijkheid opereren als zetbazen van de agro-industrie. Ze rijden met trekkers over de snelwegen, maar de belangen die ze verdedigen zijn niet die van de gemeenschap, maar die van grootindustriëlen.

Het echte sociale probleem in de landbouw is niet 'regeldruk' of 'milieuactivisme', maar de onteigening van grond, arbeid en besluitvorming. Loonbedrijven domineren het agrarische landschap, met arbeiders die vaak tegen lage lonen en zonder zeggenschap werken. Echte gemeenschappen in de landbouw kunnen pas ontstaan als eigendom,

productie en winst eerlijker verdeeld worden. Dit betekent een herstructurering van de sector, waarin coöperatieve modellen, lokale voedselproductie en gemeenschappelijk landbeheer de norm worden, in plaats van een piramidestructuur waarin de winst steeds naar de top vloeit.

- **Milieu: van exploitatie naar regeneratie**

De agro-industrie heeft zich volledig vervreemd van de leefomgeving. Wat ooit een levend systeem was, wordt nu gedreven door de dood: pesticiden, monoculturen, kapotgereden bodems, uitputting van waterbronnen en een totale afhankelijkheid van fossiele brandstoffen. Dit is geen 'slechte landbouw', het is een bewuste strategie van kapitaalaccumulatie, waarin natuurlijke systemen worden leeggetrokken en omgezet in verkoopbare producten.

Een werkelijke ecologische landbouw kan niet bestaan binnen de structuren van het huidige systeem. 'Duurzame landbouw' betekent niet een paar zonnepanelen op de schuur of iets minder pesticiden gebruiken, maar een volledige omkering van de relatie tussen landbouw en leefomgeving. De sector moet bijdragen aan de heropbouw van biodiversiteit, de regeneratie van bodems, het herstel van klimaatsystemen en het diversificeren van het voedselaanbod.

Dit betekent niet alleen een transitie naar regeneratieve landbouwtechnieken, maar ook een herwaardering van tijd. De agro-industrie versnelt alles: groeicycli, productieprocessen, kapitaalstromen. Een regeneratieve landbouw werkt met de tijd van het ecosysteem, niet de tijd van de markt. Dit vraagt om een fundamenteel ander denkkader, waarin landbouw niet langer wordt gezien als een industrie, maar als een integraal onderdeel van de levensprocessen van de aarde.

Conclusie: de noodzaak van een pan-ecologische landbouw

De crisis in de landbouw is geen losstaand probleem, maar een symptoom van een diepere verstoring van de ecologische, sociale en mentale balans. De agro-industrie zal zichzelf niet hervormen, want ze is gebouwd op extractie en vernietiging. Alleen door de Drie Ecologieën als basis te nemen, kan een alternatief worden opgebouwd dat niet alleen economisch houdbaar is, maar ook bijdraagt aan een toekomst waarin landbouw en leven elkaar niet langer uitsluiten.

3. Onderwijs: de basis voor verandering

Landbouw is meer dan een technische vaardigheid, het is een manier van *zijn*. Maar de huidige onderwijssystemen in de agrarische sector leiden niet tot de juiste houding en inzichten die de basis vormen voor handelen. In plaats van een diep begrip van ecologie, regeneratie en sociaal-economische verankering, worden toekomstige boeren

en agrarisch ondernemers getraind in efficiëntie, schaalvergroting en marktafhankelijkheid. Dit heeft geleid tot een landbouw die steeds verder verwijderd raakt van haar oorspronkelijke functie: het onderhouden en regenereren van leven.

Als we werkelijk een pan-ecologische landbouw willen opbouwen, moet onderwijs radicaal herzien worden. Dit geldt voor alle niveaus: van basisonderwijs tot universitaire landbouwopleidingen en permanente educatie voor agrariërs. Onderwijs moet niet alleen informeren, maar ook vormen, trainen en aanzetten tot een andere manier van denken en handelen.

- **Kritische reflectie op kennisproductie**

Onderwijsinstellingen zijn niet neutraal. De manier waarop kennis wordt geproduceerd en verspreid, wordt bepaald door de economische en politieke structuren waarin ze opereren.

Probleem:

- De agrarische opleidingen zijn grotendeels onderhevig aan de belangen van de agro-industrie, van zaad- en kunstmestbedrijven tot voedselmultinationals.
- De logica van semio-kapitalisme heeft onderwijs gereduceerd tot een transactie: kennis als handelswaar, niet als proces van zelfontwikkeling en gemeenschapsvorming.
- De nadruk ligt op specialisatie, terwijl samenhang ontbreekt. Boeren worden opgeleid tot technocraten die slechts een deel van het systeem begrijpen en zich niet bezighouden met bredere ecologische, filosofische en ethische vraagstukken.

Oplossing:

- Bevrijding van landbouwopleidingen uit de greep van agro-multinationals. Dit betekent financiering zonder belangenverstrengeling en een verschuiving van industrieel denken naar regeneratief denken.
- Onderwijs waarin samenhang de kern vormt. Studenten leren hoe landbouw niet losstaat van cultuur, ethiek, politiek en ecologie.
- Opleidingen die zich niet beperken tot technische vaardigheden, maar ook fundamentele reflectie trainen. Landbouw is een ethische en ontologische keuze, niet slechts een kwestie van 'hoeveel kilo per hectare'.

- **Curriculumhervorming: van extractie naar regeneratie**

Wat wordt onderwezen, bepaalt wat wordt gedaan. De huidige curricula aan landbouwuniversiteiten en vakscholen zijn nog steeds gebaseerd op de extractielogica: hoe verhoog je productie, hoe verminder je kosten, hoe maximaliseer je controle over land, gewassen en vee? Dit leidt tot een houding waarin landbouw als een industrie wordt gezien, niet als een levende praktijk.

Wat moet veranderen?

- Basisonderwijs: kinderen moeten al vroeg leren over regeneratieve landbouw, ecologie en voedselproductie als een cyclisch en wederkerig proces.
- Middelbaar onderwijs: scholen moeten landbouw niet presenteren als een 'sector', maar als een cultureel-ecologisch netwerk. Biologie, economie en ethiek moeten samenkomen in een vak dat voedselproductie en ecologie begrijpt als een verweven proces.
- Hoger onderwijs: universiteiten moeten landbouwopleidingen herzien en regeneratieve landbouw, circulaire economie en ethische bedrijfsvoering centraal stellen in hun curricula. Dit betekent een einde aan monocultuurdenken in de academische wereld en een begin van transversaal leren.
- Kleinschalige boerenopleidingen: lokale initiatieven en gemeenschapsgebaseerde scholen moeten ondersteund worden als tegenhanger van grootschalige agrarische onderwijsinstellingen.

- **Opleiding van transitie-agronomen**

Boeren kunnen niet individueel de transitie dragen. De agro-industrie heeft hen afhankelijk gemaakt van complexe technische, financiële en juridische structuren. De omschakeling naar regeneratieve landbouw vereist niet alleen kennis, maar ook begeleiding, ondersteuning en een nieuw netwerk van experts.

Wat is nodig?

- Transitie-agronomen die boeren niet instrueren vanuit industriële modellen, maar hen begeleiden naar ecologisch veerkrachtige landbouw.
- Regionale ondersteuningsteams die agrariërs helpen met praktijkervaring in regeneratieve landbouw en coöperatieve modellen.
- Financiële en juridische begeleiding om boeren uit de greep van agro-kapitaal te halen en hen te helpen overstappen naar zelfstandige en gemeenschapsgedragen voedselproductie.
- Herstel van publieke landbouwadviesdiensten: in het verleden ondersteunden overheden de sector inhoudelijk, maar met het

neoliberalisme is deze praktijk verdwenen. Dit moet terug, maar dan met een ecologische en gemeenschapsgerichte focus.

- **Regionale kenniscentra: gemeenschappelijk leren**

Kennis mag niet opgesloten blijven in universiteiten of bedrijven. Landbouw is een collectief proces en moet ook zo worden onderwezen.

Waarom?

- Boeren en burgers worden nu volledig afhankelijk gemaakt van externe partijen voor informatie over landbouw en ecologie.
- De agro-industrie beheerst het narratief: van het 'boerenverstand' tot de marketing van 'duurzame landbouw'.
- Gemeenschappen hebben geen directe toegang tot praktische en filosofische kennis over regeneratieve landbouw en lokaal eigenaarschap.

Oplossing:

- Regionale kenniscentra waar boeren en burgers samen leren over biodiversiteit, ecologie, landbouw en coöperatief eigendom.
- Praktijkgerichte leerboerderijen die als hubs functioneren voor kennisuitwisseling en experiment.
- Samenwerking tussen agro-ecologische initiatieven, activisten en lokale gemeenschappen om de autonomie over landbouw en voedselproductie te versterken.

- **Revolutie der Begrippen**

Het is niet genoeg om nieuw beleid te formuleren of betere agrarische praktijken te ontwikkelen als de onderliggende kennisstructuren hetzelfde blijven. De kern van het probleem zit niet alleen in de manier waarop landbouw wordt georganiseerd, maar in de manier waarop we er überhaupt over denken en spreken.

De agrarische sector lijdt niet enkel aan een epistemologische tekortkoming, maar aan een diepgeworteld ontologisch misverstand. Ze spreekt de taal van efficiëntie, optimalisatie en rendement – een zakelijk proces waarin leven wordt teruggebracht tot een beheersbare variabele. Maar landbouw is geen productieproces; het is een dynamisch samenspel van levende wezens, ecosystemen en tijd. Dit is geen kwestie van betere kennis of meer data, maar van een fundamentele verschuiving in hoe we de realiteit van landbouw begrijpen. Zolang de sector zichzelf blijft zien als een keten die grondstoffen verwerkt in plaats van als een levensvorm die zich verweeft met andere

levensvormen, blijven alle oplossingen oppervlakkig. De crisis in de landbouw is daarom niet alleen een ecologische of economische crisis, maar een zijns crisis – een crisis in hoe wij leven, denken en handelen binnen de ecologie waarin we onlosmakelijk zijn ingebed.

Een echte transitie begint niet bij beleid of technologie, maar bij het herformuleren van de begrippen die landbouw structureren. We hebben een nieuwe taal nodig, één die niet langer voortkomt uit extractie en exploitatie, maar uit wederkerigheid, co-existentie en het besef dat landbouw een gedeelde bestaansvorm is, geen productielijn.

Diversiteit en homogenisering

De begrippen diversiteit en homogenisering zijn vandaag essentieel maar er heerst veel verwarring over; beide zijn van toepassing in alle biologische ecologieën, dus ook in de mentale, sociale en de materiële ecologie. Afname van diversiteit gaat over een kwantitatieve vermindering van verscheidenheid, terwijl homogenisering een kwalitatieve transformatie naar uniformiteit inhoudt. Homogenisering impliceert afname van diversiteit, maar afname van diversiteit leidt niet per se tot homogenisering. Samen echter vormen ze een wereld die voor een mens en dier niet leefbaar is, waarin deze soorten zich niet kunnen ontwikkelen. De mens kan niet meer worden, maar moet dagelijks met alle anderen 'zijn'. Net als de 20 merken pindakaas in de supermarkt, 20 partijen in de Tweede Kamer, 200 televisiekanalen, 1 #trending topic, één verkeerd woord gebruikt en je valt er buiten.

Conclusie: onderwijs als basis voor een nieuw landbouwsysteem

Een pan-ecologische landbouw kan niet bestaan zolang de kennisstructuren blijven voortbouwen op de logica van extractie, efficiëntie en kapitaalgedreven productie. Onderwijs moet fundamenteel veranderen – niet als technocratische aanpassing, maar als epistemologische omwenteling.

Dit betekent:

- Kritische reflectie op hoe kennis wordt geproduceerd en in wiens belang.
- Een nieuw curriculum dat regeneratieve landbouw, ecologie en co-existentie als basis heeft.
- De opleiding van transitie-agronomen die de praktijk begeleiden.
- Regionale kenniscentra waar boeren en burgers samen leren en kennis collectief bezitten.
- Een Revolutie van de Begrippen waarmee de huidige situatie is opgespannen. Zonder het begrippenkader te herzien kan verandering niet beginnen.

Zonder deze verandering blijft landbouw gevangen in de bestaande machtsstructuren. De transitie begint niet op het land, maar in hoe we leren, denken en spreken over landbouw.

4. Economische en politieke hervormingen

Om de noodzakelijke transitie naar een duurzaam en rechtvaardig landbouwnetwerk te realiseren, zijn fundamentele economische en politieke hervormingen onontkoombaar. Deze hervormingen moeten niet alleen de huidige destructieve praktijken aanpakken, maar ook de weg vrijmaken voor een systeem dat ecologische integriteit, sociale rechtvaardigheid en economische duurzaamheid centraal stelt.

De stikstofcrisis: een illustratie van systeemfalen

De huidige stikstofcrisis in Nederland is een treffend voorbeeld van hoe de agro-industrie niet alleen het milieu schaadt, maar ook bredere maatschappelijke ontwikkelingen belemmert. De intensieve veehouderij is verantwoordelijk voor een aanzienlijk deel van de stikstofuitstoot, wat heeft geleid tot juridische beperkingen op diverse bouwprojecten, waaronder woningbouw en duurzame energie-initiatieven zoals windmolens. Dit heeft een domino-effect veroorzaakt: de woningnood wordt verergerd en de energietransitie stagneert, terwijl de agro-industrie haar destructieve praktijken voortzet.

Voorstellen voor hervorming:

- **Het aantal landbouwdieren moet met minstens 85 % terug**

De cijfers zijn onthutsend!

Het grondgebruik door de Nederlandse veeteelt en dierhouderij alleen is ongeveer 50% van Nederland. Het grondgebruik voor veevoer uit het buitenland komt daar nog bovenop en bedraagt 30% van het Nederlandse grondoppervlak. Samen 80% van Nederland is nodig voor de veeteelt en dierhouderij.

In 2022 exporteerde Nederland 2,9 miljoen ton vlees. De totale vleesproductie in Nederland ligt rond de 3,5 miljoen ton per jaar. Dat betekent dat ongeveer 85% van het vlees dat in Nederland wordt geproduceerd, wordt geëxporteerd.

In Nederland wonen 17,5 miljoen mensen. Iedere Nederlander eet gemiddeld 73 kilo per jaar en dat is 200 gram per dag, bijna anderhalve kilo per week. Met het huidige aantal landbouwdieren in Nederland kunnen ongeveer 110 miljoen mensen worden gevoed bij 100 gram per dag; ook voor iedere baby en 100-jarige, 7 ons per week, drie kilo per maand.

- **Transitieheffing**

Grote agrobédrijven moeten een proportionele bijdrage leveren aan de kosten van duurzaamheid. Deze heffing kan worden gebruikt om milieuschade te herstellen, duurzame landbouwpraktijken te stimuleren en de energietransitie te ondersteunen. Het is een instrument om de 'vervuiler betaalt'-principes daadwerkelijk toe te passen en de externe kosten van milieuschade intern te maken.

- **Herstructurering van eigendom**

De concentratie van land en middelen in handen van een klein aantal grote spelers versterkt ongelijkheid en belemmert innovatie. Het bevorderen van coöperatieve modellen en het verkleinen van de macht van grote agrobédrijven kan leiden tot een democratisch en veerkrachtig agro-netwerk. Dit omvat het ondersteunen van lokale initiatieven, het faciliteren van gemeenschapslandbouw en het herverdelen van land om toegang voor nieuwe en diverse boeren te vergroten.

- **Nieuwe wetgeving**

Er moeten duidelijke grenzen worden gesteld aan de omvang van agrarische bedrijven om monopolievorming en overmatige milieubelasting te voorkomen. Daarnaast is het essentieel om misleidende marketingpraktijken van de necro-industrie te verbieden, zodat consumenten geïnformeerde keuzes kunnen maken en ethische consumptie wordt bevorderd.

- **Politieke transparantie**

De invloed van de agro-lobby op beleid en wetgeving ondermijnt democratische processen en belemmert progressieve hervormingen. Het instellen van openbare controlemechanismen en het verplichten van transparantie in lobbyactiviteiten zijn cruciale stappen om de integriteit van het politieke besluitvormingsproces te waarborgen.

Conclusie

De transitie naar een duurzaam landbouwnetwerk vereist meer dan technologische innovaties of marginale aanpassingen; het vraagt om een diepgaande herstructurering van economische en politieke systemen. Door de implementatie van bovenstaande hervormingen kunnen we de weg vrijmaken voor een landbouw die in harmonie is met de natuur, rechtvaardig is voor de gemeenschap en veerkrachtig voor de toekomst.

5. Publieke bewustwording en participatie

De rol van de burger in de landbouwtransitie wordt systematisch onderschat. In theorie zou de samenleving de hoeder van het systeem moeten zijn, maar in de praktijk is de

burger gedegradeerd tot passieve consument, afgesneden van daadwerkelijke zeggenschap over voedselproductie en de richting waarin de landbouw zich beweegt. Dit is niet slechts een kwestie van onwetendheid of onverschilligheid, maar een epistemologische crisis: de kennis en begrippen die mensen tot hun beschikking hebben, zijn zo gemanipuleerd en beperkt dat de agro-industrie grotendeels buiten het maatschappelijk bewustzijn opereert.

De bevolking is doelbewust vervreemd van de processen die haar dagelijks leven beïnvloeden. In plaats van geïnformeerde keuzes te kunnen maken over voedsel, milieu en landbouw, wordt de burger gestuurd door marketing, desinformatie en politieke framing. Dit heeft geresulteerd in een systeem waarin bedrijven de controle over voedselproductie en landbouwbeleid hebben overgenomen, terwijl de samenleving alleen als afzetmarkt wordt gezien. De transitie naar een duurzame landbouw vereist daarom niet alleen technologische of beleidsmatige aanpassingen, maar ook een fundamentele herovering van publieke kennis en zeggenschap.

- **Transparantie: de werkelijke impact zichtbaar maken**

Een van de krachtigste wapens van de agro-industrie is onzichtbaarheid. De ecologische verwoesting, de ethische dilemma's en de sociale uitbuiting worden zorgvuldig weggemoffeld achter reclamecampagnes en misleidende duurzaamheidslabels. Publieke rapportages over de werkelijke ecologische en sociale impact van de agro-industrie moeten een standaard worden.

Zoveel beelden en films er over mensen zijn, en series die de schoonheid van Moeder Natuur voorschotelen, zo verdrukt, onzichtbaar, alleen maar lichaam en kilo's eiwitten zijn de miljoenen dieren die zonder gezicht dagelijks gedood worden. Onzichtbaar voor jonge mensen die de wereld kunnen vormgeven, de perversiteit van mentale en sociale technologie op hun geest is geen probleem, het ervaren van de praktijk van de necro-industrie wordt bij ze weggehouden.

Transparantie betekent niet alleen transparantie in milieuschade en dierenleed, maar ook openheid over eigendomsverhoudingen, politieke beïnvloeding en de sociale gevolgen van industriële landbouw. Burgers hebben recht op eerlijke informatie over waar hun voedsel vandaan komt, onder welke omstandigheden het is geproduceerd en wie er daadwerkelijk aan verdient.

- **Campagnes voor bewustwording: van consument terug naar burger**

Zolang landbouw wordt gezien als een gesloten sector, blijft de burger een buitenstaander. De agro-industrie voedt dit beeld door te suggereren dat landbouw 'technisch' en 'specialistisch' is, en dus iets waar gewone mensen zich niet mee moeten bemoeien. Dit discours houdt de macht in handen van een kleine elite.

Echte bewustwording vereist meer dan oppervlakkige campagnes over 'gezonde keuzes'. Het gaat om het blootleggen van de politieke en economische structuren die bepalen hoe ons voedsel wordt geproduceerd en welke alternatieven er mogelijk zijn. Dit betekent:

- Onderwijsprogramma's over landbouw en ecologie die de verbinding tussen voedselproductie, klimaat en biodiversiteit inzichtelijk maken.
- Media en activistische campagnes die de manipulatie en propaganda van de agro-industrie doorbreken.
- Publieke debatten en burgerpanels waarin de samenleving actief meebeslist over voedselbeleid en landbouwtransitie.
- Publiek eigenaarschap: terugnemen wat van iedereen is

Zeggenschap over landbouw en voedselproductie moet niet in handen liggen van enkele megabedrijven, maar moet worden gedemocratiseerd. Dit betekent niet alleen dat burgers worden 'gehoord', maar dat ze daadwerkelijke controle krijgen over de systemen die hun leven beïnvloeden.

- Collectieve landbouwmodellen moeten worden versterkt, waarbij burgerinitiatieven direct betrokken zijn bij voedselproductie en distributie.
- Gemeenschapslandbouw en coöperaties moeten worden ondersteund als alternatieven voor grootschalige agro-monopolies.
- Burgerraden en publieke overlegstructuren moeten een centrale rol krijgen in het bepalen van landbouwbeleid.

Deze stappen zijn noodzakelijk om landbouw en voedselproductie te bevrijden van de logica van kapitaalaccumulatie en terug te brengen naar waar ze thuishoren: in de handen van de samenleving.

Conclusie: van object naar actor

Zolang de burger wordt gezien als een passieve consument en niet als een actor in het landbouwsysteem, blijft echte verandering onmogelijk. De epistemologische crisis waarin we verkeren, houdt de agro-industrie in stand, omdat mensen simpelweg niet de taal of de kennis hebben om het probleem te doorzien, laat staan te bestrijden. Een landbouwtransitie vereist een revolutie in denken, een herovering van kennis en een radicale herverdeling van zeggenschap. Alleen wanneer de samenleving haar rol als hoeder van de ecologie terugneemt, kan er een toekomst ontstaan waarin landbouw en leven weer samenkomen.

6. Het nieuwe agronetwerk

De toekomst van de landbouw ligt niet in technologische fixes of cosmetische verduurzaming, maar in een fundamentele herstructurering richting regeneratie en leven. Dit betekent niet alleen dat landbouw minder schade toebrengt, maar dat ze actief bijdraagt aan het herstellen van ecosystemen, sociale structuren en economische rechtvaardigheid.

Echter, een realistische transitie vraagt om meer dan idealisme. De huidige agro-industrie is diep verankerd in een economisch systeem dat uitgaat van schaalvergroting, lage marges en kapitaalgedreven innovatie. Een nieuwe landbouw kan niet simpelweg als alternatief naast dit model bestaan; het moet stap voor stap de dominante structuren doorbreken. Dit vraagt om concrete ingrepen op meerdere niveaus: van beleid en wetgeving tot eigendomsverhoudingen en consumentenbewustzijn.

- **Natuurinclusieve landbouw: van intensivering naar veerkracht**

De term ‘natuurinclusief’ wordt tegenwoordig te pas en te onpas gebruikt, vaak als marketingtruc. In werkelijkheid betekent natuurinclusieve landbouw een herziening van de rol van landbouw binnen ecosystemen. Het is niet voldoende om een paar bloemenstroken naast akkers te zetten of wat bomen tussen de velden te planten.

Echte natuurinclusieve landbouw houdt in:

- Herstel van bodems: stoppen met overmatige bemesting en pesticiden, en werken met systemen zoals agroforestry en strokenteelt om bodemleven en waterhuishouding te regenereren.
- Diversificatie van teelten en veestapels: weg van monoculturen, richting gemengde bedrijven die samenwerken met de natuurlijke dynamiek van het landschap.
- Adaptatie aan klimaatverandering: geen intensieve afhankelijkheid van externe inputs, maar robuuste, klimaatresistente gewassen en methoden die minder gevoelig zijn voor droogte of overstromingen.

- **Lokale kringlopen: realisme in een globaliserende wereld**

Het ideaal van lokale voedselproductie klinkt aantrekkelijk, maar wordt in de praktijk vaak ingehaald door de realiteit van globale markten en grootschalige distributie. Het minimaliseren van transport en het opbouwen van regio-gebaseerde voedselsystemen is echter essentieel om landbouw minder afhankelijk te maken van fossiele brandstoffen en fragiele mondiale ketens.

- Dit betekent niet dat élk product lokaal moet zijn, maar dat strategische keuzes worden gemaakt over welke gewassen en productiesystemen het meest geschikt zijn voor een bepaalde regio.
 - Korte ketens moeten niet alleen een niche blijven voor welgestelde consumenten, maar breed toegankelijk worden door schaalvoordelen en coöperatieve distributiemodellen.
 - Een herwaardering van traditionele, regionale landbouwpraktijken kan helpen om landbouw veerkrachtiger en minder afhankelijk van externe inputs te maken.
- **Eerlijke prijzen: confrontatie met de werkelijke kosten**

Eén van de grootste struikelblokken voor een regeneratieve landbouw is het economische systeem waarin voedselproductie plaatsvindt. De prijzen die consumenten betalen voor voedsel weerspiegelen niet de werkelijke kosten:

- Milieuschade (zoals bodemuitputting en stikstofuitstoot) wordt afgewenteld op de samenleving in de vorm van belastinggeld, waterzuiveringskosten en klimaatmaatregelen.
- Arbeidsomstandigheden in de sector zijn vaak onderbetaald en onzeker, vooral voor seizoensarbeiders en loonwerkers.
- Door extreme prijsconcurrentie en speculatie in de voedselsector worden boeren gedwongen tot schaalvergroting, omdat anders hun marges wegvallen.

Een eerlijk prijssysteem betekent transparantie over werkelijke kosten en een politieke keuze om een gezond en duurzaam voedselsysteem te prioriteren boven goedkope productie. Dit kan alleen als:

- Subsidies en belastingvoordelen verschuiven van destructieve naar regeneratieve landbouw.
- Supermarkten en groothandels niet langer boeren uitknijpen, maar eerlijke contracten hanteren.
- Consumenten niet alleen worden aangesproken op hun 'verantwoordelijkheid', maar structureel toegang krijgen tot gezond en duurzaam voedsel zonder dat het een luxeproduct wordt.

Conclusie: geen naïviteit, maar radicale haalbaarheid

Een nieuwe landbouw is geen utopie, maar een noodzakelijke herstructurering. De vraag is niet óf we naar een regeneratief systeem moeten, maar hoe snel we de destructieve logica van de agro-industrie kunnen afbreken en vervangen door een levensvatbaar

alternatief. Dit vereist geen moralistische oproepen, maar harde economische en politieke keuzes. De sleutel ligt in een systeem waarin boeren daadwerkelijk kunnen leven van ecologisch verantwoorde productie, consumenten niet langer worden misleid door kunstmatig lage prijzen, en landbouw terugkeert naar wat het had moeten zijn: een levensvorm in plaats van een extractiemodel.

7. Epistemologische revolutie: een filosofische beschouwing

Dit manifest heb ik mede gebouwd op de denkers die onze projecten inspireren. De Drie Ecologieën, als voorbeeld, is een denkkader dat is ontwikkeld door Félix Guattari in 1989. Guattari werkte zijn leven lang als psychotherapeut in een experimentele inrichting 'La Borde'. Daarnaast was hij filosoof en schreef baanbrekende filosofische werken onder andere met Gilles Deleuze. Na hun dood hebben velen hun denken toegepast in de humanities en vormt het de basis voor ook in Nederland bekende denkers als Rosi Braidotti en Franco Berardi.

Elke transitie die niet de onderliggende kennisstructuren aanpakt, blijft gevangen in de logica van het oude systeem. Wat de agro-industrie in stand houdt, is niet alleen kapitaal, politieke macht of lobbyisme, maar vooral een epistemologisch regime – een manier van weten en begrijpen die landbouw reduceert tot een productiesysteem, de natuur tot een grondstof en de mens tot een manager van exploitatie.

De landbouw zoals we die nu kennen, is het product van een gedisciplineerde kennisorde die eeuwenlang werd verfijnd: van het Cartesianisme dat de scheiding tussen mens en natuur bekrachtigde, tot het industriële denken waarin schaalvergroting en efficiëntie de enige maatstaven voor succes werden. Dit is niet zomaar een 'fout' in hoe we over landbouw denken; het is een geïnstitutionaliseerde denkwijze die elke poging tot fundamentele verandering absorbeert en neutraliseert.

Een epistemologische revolutie betekent niet alleen andere feiten of betere wetenschap, maar een breuk met de manier waarop we landbouw, ecologie en toekomst überhaupt denken. Dit vereist een radicaal nieuw denkkader, waarin niet extractie maar co-existentie, niet controle maar emergentie, niet kwantiteit maar kwaliteit de leidende principes zijn.

- **Weg met de oude paradigma's: landbouw als hoeder van leven**

Het dominante landbouwdenken ziet de wereld in termen van beheer, controle en optimalisatie. Dit is de kern van het probleem: de natuur wordt gezien als iets dat moet worden gemanipuleerd om output te maximaliseren, niet als een dynamisch systeem waarin de mens slechts één actor is.

Een epistemologische verschuiving betekent dat we landbouw niet langer beschouwen als een middel om leven te beheersen, maar als een praktijk die leven voortbrengt en beschermt. Dit vraagt om een omkering van de klassieke verhouding tussen de mens en zijn omgeving: landbouw is niet de kunst van domineren, maar de kunst van ondersteunen, versterken en inbedden in bredere ecologische processen.

- Niet: een veld als een gecontroleerde productieruimte.
- Maar: een veld als een dynamische assemblage van krachten, waarin de mens slechts één factor is.

Dit sluit aan bij Deleuziaans denken, waarin niet identiteit en vaste vormen centraal staan, maar wording, beweging en heterogeniteit. Landbouw moet zich herdefiniëren als een assemblage, waarin niet alleen economische processen, maar ook psychische, ecologische en sociale dynamieken samenkomen.

- **Herwaarderen van diversiteit: van monocultuur naar dynamische ecologie**

De epistemologie van de agro-industrie is er een van reductie en standaardisering. Alles wordt teruggebracht tot uniforme eenheden: velden vol genetisch identieke gewassen, dieren gefokt tot maximale efficiëntie, bodems behandeld als een neutrale drager van kunstmest en gewasbescherming.

Een nieuw kennisregime moet gebaseerd zijn op multipliciteit en veerkracht:

- Diversiteit is niet een inefficiënt obstakel, maar de kern van een robuust landbouwsysteem.
- Bodems zijn geen substraten, maar levende systemen met hun eigen logica.
- Landbouw is geen lineaire keten, maar een netwerk waarin wisselwerking, tijdelijkheid en toeval even belangrijk zijn als controle en planning.

De epistemologische revolutie betekent niet dat we simpelweg ‘natuurinclusieve landbouw’ toepassen binnen het bestaande systeem, maar dat we de hele kennisstructuur waarmee landbouw wordt begrepen en georganiseerd, losbreken uit haar industriële en extractieve fundamenteën.

- **Filosofie van zorg: het agronetwerk als verantwoordelijke actor**

Landbouw is nooit neutraal. Elke ingreep in de natuur is een ethische daad, een ingreep in de toekomst. Toch weigert de sector verantwoordelijkheid te nemen voor de lange termijn, omdat zij opereert binnen een logica van kortetermijnwinst, politieke deals en speculatie.

Een epistemologische revolutie betekent dat landbouw moet worden herzien als een verantwoordelijkheid en een zorgpraktijk. Dit is niet louter ethiek in de traditionele zin,

maar een fundamentele verandering in hoe we de relatie tussen landbouw en tijd begrijpen.

- Niet langer toekomst vernietigen, maar toekomst cultiveren.
- Niet langer produceren voor de korte termijn, maar bijdragen aan lange termijn regeneratie.
- Niet langer beslissen vanuit winst, maar vanuit toekomstige generaties.

Deze manier van denken plaatst landbouw binnen een ecologische tijdsorde, waarin het heden niet langer enkel gevormd wordt door het verleden (de klassieke causale keten), maar ook door de toekomst die op ons inwerkt (*Causa Futura*). Dit betekent dat landbouw niet alleen moet reageren op bestaande omstandigheden, maar moet handelen vanuit de verantwoordelijkheid voor nog niet gerealiseerde toekomstscenario's.

8. Pan-ecologisch beheer: een nieuwe logica voor landbouw en politiek

Het huidige milieubeleid en landbouwbeheer zijn nog steeds gebaseerd op een gesegmenteerde ecologie. Er wordt gesproken over natuurbeheer, stikstofreductie en biodiversiteitsherstel, maar telkens binnen de beperking van een enkele ecologie: die van de leefomgeving. Dit denken houdt vast aan een oude scheiding: de natuur als een extern domein, een decor dat moet worden beschermd, terwijl de mens en de samenleving elders opereren, zogenaamd losstaand van de ecologische processen die hen voeden en vormgeven.

Deze lineaire en monolithische visie op ecologie is ontoereikend. Werkelijke ecologische verandering vraagt om een pan-ecologisch beheer, waarin niet alleen de leefomgeving wordt gereguleerd, maar ook de psychische en sociale ecologieën worden meegenomen. Dit betekent een dwarsverbonden, transversaal denken dat de verwevenheid tussen mentale structuren, maatschappelijke krachten en ecologische processen niet alleen erkent, maar centraal stelt in de manier waarop we landbouw en natuurbeheer organiseren.

Van gescheiden beheer naar pan-ecologisch denken

Een pan-ecologisch beheer verschuift het perspectief van 'beheren' als een externe, regulerende handeling naar 'beheren' als een participatieve, ingebedde praktijk. Dit betekent dat landbouw niet langer wordt gezien als een op zichzelf staande productiesector die 'impact heeft op de natuur', maar als een ecologisch weefsel dat tegelijkertijd een psychisch, sociaal en milieu-dynamisch proces is.

Dit beheer moet aan de volgende principes voldoen:

- Transversaal beheer: ecologie is geen externe entiteit, maar een relationeel proces

Traditionele ecologische modellen behandelen 'de natuur' als iets wat buiten de mens staat en dus via regels en ingrepen in toom moet worden gehouden. Dit leidt tot technocratische oplossingen: bufferzones, emissienormen, compensatiebeleid. Maar de ecologie van de psyche, de ecologie van het sociale en de ecologie van de leefomgeving vormen een continuüm.

- Pan-ecologisch beheer erkent dat mentale en sociale structuren even bepalend zijn voor ecologische gezondheid als stikstofbeleid en CO₂-reductie.
- Dit betekent dat verandering niet alleen ligt in regelgeving, maar in het veranderen van de manier waarop we denken, produceren en samenleven.
- Niet beschermen, maar regenereren: Van passief natuurbeheer naar actief herstel

Huidig natuurbeleid is grotendeels defensief: natuurgebieden aanwijzen, schade beperken, emissies reduceren. Maar de crisis waarin we verkeren vraagt niet om behoud, maar om actieve regeneratie.

- Pan-ecologisch beheer betekent dat landbouw en natuur niet langer worden gezien als gescheiden werelden, maar als op elkaar inwerkende systemen.
- Dit vereist een proactieve benadering, waarbij landbouw niet alleen 'minder schadelijk' wordt gemaakt, maar een motor voor ecologische en sociale wederopbouw wordt.
- Eigentijdse Landbouw: Niet productivistisch, maar temporeel ingebed

De huidige landbouwlogica is gebaseerd op versnelling en extractie. Dit zorgt ervoor dat de natuur steeds moet blijven bij economische cycli in plaats van dat landbouw zich aanpast aan ecologische tijdsdynamieken.

- Pan-ecologisch beheer betekent een herwaardering van tijd. Landbouw moet niet meegaan in de haast van markten, maar moet werken met cyclische en regeneratieve processen die veerkracht op lange termijn ondersteunen.
- Dit vereist een economische en politieke herstructurering waarin landbouw niet langer afhankelijk is van kortetermijnmarkten, maar wordt ingebed in lokale, zelfregulerende voedselsystemen die werken volgens de tijd van het ecosysteem zelf.
- Niet enkel regelgeving, maar een nieuwe kennisorde

Beleid dat uitsluitend berust op regelgeving en controlemechanismen is gedoemd te falen zolang de onderliggende kennisstructuren en begrippen onveranderd blijven.

- Pan-ecologisch beheer betekent een epistemologische revolutie: een landbouw die niet langer wordt gedacht in termen van 'beheer van natuurlijke hulpbronnen', maar in termen van wederzijdse afhankelijkheid, co-existentie en complexiteit.
- Dit betekent een verschuiving van een externe benadering (hoe regelen we de natuur?) naar een ingebedde benadering (hoe transformeren we onze relatie met natuur, landbouw en samenleving?).

Conclusie: pan-ecologisch beheer van een dwarsverbonden weefsel

De landbouw- en milieuproblematiek kan niet worden opgelost met technische of politieke aanpassingen binnen het bestaande systeem. Pan-ecologisch beheer betekent een paradigmaverschuiving: van een geïsoleerde kijk op de leefomgeving naar een integraal, relationeel en transversaal model, waarin psyche, sociaal en milieu niet langer als gescheiden entiteiten worden behandeld, maar als een enkel, dynamisch weefsel van leven, denken en handelen.

Dit beheer vraagt niet alleen om een andere manier van landbouwbedrijven, maar ook om een nieuwe manier van *zijn*. De ware landbouwtransitie begint niet bij beleid, maar bij het doorbreken van de epistemologische en existentiële scheidingen die onze relatie met de wereld hebben verstoord. Pan-ecologisch denken is niet alleen een visie op landbouw – het is een noodzakelijke verschuiving in hoe wij als mensheid onze plaats in de wereld opnieuw definiëren.

Een persoonlijke noot

Voor mij, als zoon van een boerenzoon en een boerendochter, is dit manifest meer dan een politieke of sociale kwestie. Mijn moeder was tot haar dood boerin. Ze sprak zo plat als een dubbeltje, had geen interesse in materieel bezit en zorgde dagelijks voor mensen, dieren en planten. Het leven van mijn vader begon op de boerderij, hij werkte daarna als keurmeester in de melkfabriek en werd uiteindelijk agrarisch voorlichter. Als consulent van de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst adviseerde hij boeren en agrarische bedrijven. Tot zijn pensioen in 1990 stond hij voor gezonde bedrijfsvoering en groei in de landbouwsector. Hij was zeker geen ecooloog, en net als bijna iedereen die in deze sector werkt of er dichtbij woont had ook hij een enorm loyaliteitsprobleem dat zijn kennissysteem in de weg zat, maar hij was iemand die met hart en ziel hield van wat hij zag als Gods schepping.

Mijn vader droeg bij aan de ontwikkeling die heeft geleid tot de huidige wanhopige situatie, maar ik verwacht dat hij zich had verzet tegen de necro-industrie die nu heerst. Tegen de grenzeloze uitbuiting, het geweld waarmee agro-voetvolk, trekkers als tanks en politieke p.r. het kapitaal beschermen dat deze industrie drijft. Mijn opa's en oma's, die zelf veehouders waren, zouden zich nooit hebben ingelaten met deze doodspraktijken. Dit manifest is ook een eerbetoon aan hun integriteit en hun liefde voor het leven.

johannes bongers

Gendringen, 15 en 16 januari 2025

Over johannes bongers

Sinds 2019 werkt johannes bongers aan de kosmologie technotlogy.com – een samenhangend universum van concepten, structuren en praktijken – met een tweeledig doel: het vergroten van menselijk handelingsvermogen, zowel individueel als collectief, en het bestrijden van de krachten die homogenisering in de hand werken.

Deze kosmologie bestaat uit een OS (operating system) dat is gebouwd op een vijftal basisprincipes. Op dit OS draaien 'apps' – esthetisch-ethische projecten die opereren als zelfstandige entiteiten, maar in samenhang een groter geheel vormen. Sommige van deze projecten zijn kortlopende interventies, anderen zijn jarenlang doorontwikkeld en hebben zich vertakt tot autonome netwerken. Binnen dit universum bevinden zich nu een gemeente, een stad, een politieke beweging, een per~soon, een multidimensionaal spel, een tuin, een bosje, een eigen kleur en een technologieplatform.

Theoretisch omvat deze kosmologie een tijdfilosofie, een technologiefilosofie, een filosofie van fotografie en een professionele biografie, waarbij denken, handelen en een planning voor de toekomst samenvallen. Met dit manifest komt daar een visie op landbouw bij. Waarom? Op 1 januari 2025 werd de opdracht gesteld om meer inhoud te geven aan de ecologie van de leefomgeving. Door de focus op het bestrijden van sociale technologie had juist deze essentiële ecologie binnen Technotlogy te weinig aandacht gekregen. Dit manifest is de eerste poging om die opdracht te concretiseren, die zich verder zal ontwikkelen binnen het grotere raamwerk van Technotlogy.com

Oproep aan de lezer:

Doe mee en word deel van de pan-ecologische politieke beweging SOOOS.org, wordt burger van Gemeente Nieuwe IJssel (op nieuweijssel.nl) of wordt burger van Andsterdam op andsterdam.nl. Speel het Pentalemma spel op Pentalemma.com, of bestudeer wat vanuit de filosofie over technologie is gedacht en hoe dit kan worden omgebogen naar een nieuw technologiebegrip op technotlogy.com. Word dan een per~soon, een door~klank, op per-soon.nl. Houd je van bomen? Ga naar bosjevanbannink.nl. Bouw mee aan een wereld waarin het leven centraal staat.

Alle projecten en concepten door Johannes Bongers / Boolean Works (sinds 1991)